



NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE TÜRKİYE'DE KENTSEL MEKÂNIN YENİDEN ÜRETİMİ

Örgen UĞURLU

Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Giriş

Kapitalizmin kollarını kentsel mekânlara kadar sokmasının ve mekânı kendi kalıplarında değiştirip dönüştürmesinin tanıklığını yaptığımız bir çağda, mekânın üretilmesi ile kapitalist toplumun yaratılması arasındaki ilişkiyi çözümleninin, sosyal bilimler alanında gitgide daha değerli bir uğraş haline geldiğini söylemek abartı olmayacaktır.

Henri Lefebvre'in "her toplumun, her üretim tarzının kendi mekânını ürettiği" (1) önermesinden hareketle konu, kentsel mekânı üretenler kimdir sorusuyla tartışmaya açılabilir. Kürşat Bumin'in Anatole Kopp'un cümlelerinden yaptığı alıntıda da belirttiği üzere (2), "yaşamı değiştirmek, kenti değiştirmek"tir ve aynı neden sonuç ilişkisi ile kenti değiştirmenin de yaşamı değiştirmek olduğu söylenebilir. Bu değişimin kentte yaşayanlarca istenir olması ya da onların istek ve beklentileri doğrultusunda kentin varlıksal değişiminin gerçekleştirilmesi, toplumsal erinci sürer kılacaktır. Aksi bir tutumda, kentsel çatışmaların ve ayrışmaların olmaması, kentin doğası ile ayrıksı bir durum oluşturur (3).

Ne var ki, neoliberal politikaların dünyanın tamamını egemenliğine alması, neoliberal kapitalizmi doğurmuş ve o da kentsel mekânın üretilmesinde kendi kurallarını oluşturmuştur. Bu sistemde kentler, kapitalizmin kendini temellendirdiği artı değeri yaratan mekânlardır ve sermaye sahipleri artı değer üretmek için artı ürün üretmek zorundadırlar. Bu ilişkiyi tersten savunmak ve Harvey gibi kentlerin artı ürünlerin toplumsal ve coğrafi olarak yoğun-

laşması ile oluştuğunu söylemek de olanaklıdır (4:45). Harvey'e göre kentleşme, "kapitalizmin tarihi boyunca sermaye ve emek fazlasının söğrulmesini sağlayan kilit yöntemlerden biri olagelmıştır" (4:88). Özellikle yapısal krizleri çözmeye dinamiklerinin zayıfladığı dönemlerde mekân, kapitalizm için kriz çözücü araçlardan biri olarak değer kazanır (5:409). O halde, Kopp'un önermesinden uzak bir işleyişle kapitalist toplumların inşa edilmeye çalışıldığı coğrafyalarda kentin, kentte yaşayanların istek ve beklentilerinde öte, finans sermayesinin ve devlet müdahalesinin koşutluğunda oluşturulduğu, kentsel mekânın da bu ikili dayanışma ekseninde üretildiği söylenebilir.

Devlet eliyle kent mekânına müdahale sürecinin aktörleri kimi zaman yerel iktidarlar, kimi zaman merkezi hükümetlerdir. Çoğu kez ikisi aynı anda ve ortak strateji içinde ve bunun için gerekli olan "yasal" altyapıyı oluşturarak kente müdahale ederler (5:409). Böylece kent mekânı, gerek duyulduğunda yeniden üretilen, dağıtılan, satılan ya da takas edilebilen bir meta haline dönüşmektedir (5:410). Bu dönüşümde aslında devlet, mekân üzerinden kendi iktidarını yeniden inşa etmektedir. Tarih boyunca kentsel mekânın üretilmesine/yeniden üretilmesine ilişkin örneklere bakıldığında, devlet eliyle inşa edilen kamu binalarının, bulvarların, köprülerin, enerji santrallerinin, turizm alanlarının, ibadethanelerin, hapishanelerin, ticaret ya da alışveriş merkezlerinin ve daha nicelerinin yeri, büyüklüğü (belki "ihtişamı" demek daha yerinde olacaktır) ve mimari öğeleri açısından merkezi ya



da yerel iktidarların ve onların politikalarının kentlerdeki birer imgeleri oldukları görülecektir.

İktidarın, varlığını ve gücünü mekân üzerinden yeniden inşa ederken baş vurduğu ve Harvey'in "yaratıcı yıkım" yöntemleri olarak adlandırdığı kentsel dönüşüm evreleri, hemen her zaman sınıfsal bir boyut taşımaktadır. Çünkü süreçten ilk ve en fazla etkilenenler çoğu kez yoksullar, yoksunlar ve siyasi iktidarın marjinalleştirdiği kesimlerdir (4:58). Genelde kentsel dönüşümüne yönelik en yaygın uygulama, kent merkezlerinde ve yakın çevresinde bulunan eski kent dokusunun soylulaştırılması, gecekondu alanlarının yıkılması, orta ve üst gelir grupları için yeniden yapılarak kente kazandırılması, eski sahiplerinin de yerinden edilmesi şeklindedir. Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamalarında da kentsel rantı yüksek olan bu yerler, orta ve üst sınıfın yeni konut alanları olarak hazırlanmaktadır (6). Kentsel mekân yeniden üretilirken, bu süreçte kapitalist sistemin barındırmak istemediği ve etnik, dinsel, ekonomik olarak ötekileştirdiği gruplar yeni mekânsal düzenlemelerin dışında kalmaktadırlar. Böylece iktidar, bir yandan kenti sermayenin isteklerine ve kendi politikalarına göre şekillendirirken diğer yandan kentsel toplumsal ayıklama ve kentsel rantın yeni bölüşümü ile kendi zenginlerini ve kentli sınıfını oluşturmaktadır.

Devletin ve devlet eliyle uygulanan politikalarla önu açılan sermayenin kenti dönüştürme halini Harvey "kapitalist kentleşme" süreçlerine yönelik ekonomi-politik açıklamasının temelinde bulunan "sermaye birikimi" ve "sermayenin çevrimler arası hareketi" kavramlarıyla açıklamaktadır. Harvey'e göre "sınırsız kâr güdüsü" sermayenin ikinci ve üçüncü çevrime aktarılmasını, dolayısıyla kentsel mekânın üretilmesini ve devletin de bu süreçte düzenleyici bir rol almasını gerekli kılar. Harvey, "sermayenin ilk çevrimi" olarak tanımlanabilecek endüstriyel üretimin karşılaştığı "aşırı-birikim krizi"nin, kentsel mekânın üretilmesini içeren sabit sermaye yatırımları ile aşılabileceğini öne sürmektedir. "Sermayenin ikinci çevrimi" adını verdiği bu aşamada sermaye sabit bir yatırım haline gelir ve hem üretim, hem de tüketim için gerekli olan mekânı oluşturur. "Sermayenin üçüncü çevrimi"nde ise devlet, emeğin ve sermayenin yeniden üretimine ilişkin politika yapımına ve uygulamalarına doğrudan katılır (7).

Sermayenin ikinci döngüsünde yatırımların mekânı oluşturmaya yani inşaat sektörünü yüceltmeye yöneltilmesinin diğer sektörleri de harekete geçireceği; inşaat sektöründe yaşanan büyümenin ekonominin her alanına yayılarak genel ekonomik büyümeye katkı yapacağı kabul edilmektedir. Ayrıca, inşaat sektörünün büyüme dönemlerinde önemli bir istihdam kaynağı olarak işlev gördüğü ve işsizliğin azaltılmasında etkili olduğu da bu kabuller içerisinde yer almaktadır (8).

Ne var ki, inşaat sektörünün sınırsız ve kontrolsüz bir biçimde büyümesi, pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Talebin üzerinde gerçekleştirilen inşaat ve emlak faaliyetinin ciddi düzeyde ekonomik, toplumsal ve çevresel maliyetleri olduğu bilinmektedir. Bu maliyetler kimi durumda ulusal düzeyde ortaya çıkarken kimi durumlarda ise bölgesel ve küresel düzeylerde krizlere neden olabilmektedir. "Örneğin 2008'de başlayan ve dünyanın bütün büyük ekonomilerini ciddi bir biçimde etkileyen global ekonomik krizin nedeni





de inşaat sektörü ve emlak piyasalarındaki irrasyonel büyüme ve bu tür bir büyümeyi temel alan konut finansman sisteminin çökmesidir. Emlak piyasasındaki büyümenin sınırlarına ulaşması ve spekülatif bir biçimde şişirilen emlak balonunun sönmesi ile birlikte baş gösteren emlak piyasasındaki değersizleşme, öncelikle gayrimenkullerin sürekli değer artışına dayanan konut finansman sistemini çökertmiş ve ardından tüm ekonomik sistemi bir kriz ortamına sürüklemiştir” (8).

Konuya Türkiye özelinde bakıldığında, Türkiye’de inşaat faaliyetleri ile gayrimenkule dayalı yatırımların yoğunlaştığı iki büyüme dönemi yaşanmıştır. İlk dönem, neoliberal politikaların benimsenmesiyle 1980’li yıllarda başlayan kentsel mekân üretimine yönelik müdahale sürecidir. 1980 öncesinde, ithal ikamesini desteklemek amacıyla kaynakları sanayileşmeye ayıran devlet, 1980 sonrasında politika değişikliğine giderek kentsel mekân için de kaynak ayırmaya başlamıştır. İkinci dönem ise 2001 krizi sonrasında ‘yapısal uyum’ olarak adlandırılan son sürecin ardından başlamıştır. İlki ANAP, ikincisi AKP hükümetleri dönemlerine denk gelen bu evrelerin ortak özelliği, devletin kentsel mekânın yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynaması ve sektördeki büyüme ve hareketliliği arttıracak politikaları hızlıca yürürlüğe koymasındadır. Bu iki partinin bir diğer ortak özelliği de %40’lar düzeyinde oy oranları ile iktidara gelmeleridir. Her iki parti de bu desteği sürekli kılmak için parti tabanlarını memnun edecek yararcı politikaları devreye sokmuşlardır. Bu politikaların bir ayağını, geniş toplum kesimlerinin kentsel rantlardan pay almalarına olanak veren düzenlemeler, diğer ayağını ise iki büyüme döneminde çıkarılan imar afları ile birlikte orman, tarım, kıyı, mera gibi alanların imara açılması ve satışına yönelik girişimler oluşturmaktadır (8).

Türkiye’nin neo-liberal politikalarla şekillendiği bu iki dönemde kentsel mekânın -kimi zaman yeniden- üretiminde uygulanan devlet müdahalelerinin ve düzenleyici mekanizmaların tartışılması bu çalışmanın ana sorununu oluşturmaktadır. Bu müdahale ve mekanizmalarla iktidarın kentsel mekânı nasıl ve ne ölçüde yeniden ürettiğinin tartışılmasının amaçlandığı bu çalışmada konu, konut politikaları çerçevesinde sınırlandırılmaya çalışılacaktır. Böylece konut politikaları üzerinden ekonomik kriz-

lerin çözüm aracı olarak görülen inşaat sektörünün yalnız sermayeye değil, iktidarın hegemonyasına ve yeni kent zenginlerinin doğuşuna nasıl hizmet ettiği sorusuna yanıt aranacaktır.

İnşaat Sektörü Üzerinden Siyasal Normalleşme: ANAP Dönemi Konut Politikaları

Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanmasıyla kapitalist kentleşmenin bir yöntem olarak belirlenmesi, ithal ikameci politikaların terk edilmesini temel alan 24 Ocak Kararları’nın yürürlüğe girdiği 1980 sonrasında tarihlenebilmektedir. Askeri darbe sonrası temelleri atılan bu evrenin asıl yükselişi ANAP hükümetinin seçimlerde aldığı oy oranlarının da yüksek olduğu 1983-1988 yılları arasındadır.

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası yaşanan dönüşümün neden olduğu emek kesimi üzerindeki artan yük ve devletin artan finansman ve kaynak ihtiyacı gibi temel yapısal sorunları çözme arayışları, siyasal aktörlerin inşaat sektörüne yönelik tutum ve politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur. 1982 Anayasası’nın 57. maddesindeki “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır. Ayrıca, toplu konut teşebbüslerini destekler.” cümleleriyle tanımlanan görevi karşılayacak şekilde hükümet, öncelikle toplu konut üretimini artıracak uygulamalara yönelmiş, buna koşut olarak da pek çok yasal düzenlemeler getirmiştir. Bu dönemde gecekonduları formel konut piyasasına dahil etmeyi amaçlayan ‘İslah İmar Planı Yasa Grubu’ olarak adlandırabileceğimiz Özal yasaları [2805 sayılı İslah Planları Kanunu (1983), 2946 sayılı Kamu Konutları Kanunu (1983), 2981 sayılı İmar Affı Kanunu (1984), 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu (1984), 3194 sayılı İmar Kanunu (1985)] çıkmıştır. Çıkarılan bu yasalar aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde sunulacağı üzere, gecekondu alanlarının iyileştirilmesinden çok, apartmanlaştırılması için getirilmiştir.

Anılan yasalar paketinin bir yandan kentsel arazi üzerinden sermaye birikimini gerçekleştiren birer araç, diğer yandan da serbest piyasa ekonomisi ve özellikle özelleştirmeler sonucunda dezavantajlı duruma düşen ve çoğu gecekonduya yaşayan işçi-



lere yönelik bir 'rüşvet' niteliğinde olduğu kabul edilebilir. Özellikle ardı ardına uygulamaya konulan imar aflarıyla gecekonduların nüfusuna kentsel ranttan pay alma şansı verilerek sisteme karşı tepkilerinin önünün kesilmesi planlanmıştır (9). ANAP Hükümetleri tarafından çıkarılan imar affı yasaları ve bu yasaların sağladığı yeni imar haklarıyla, küçük ölçekli sermayenin kentsel alanda önü açılırken aynı zamanda gecekonduların nüfusunun yeni sağ projesine eklenmeleri amaçlanmış ve bu büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Ayrıca gecekonduların formel konut piyasası içine çekmek için yapılan düzenlemelerin sonucunda ortaya çıkan yasal rantın yanında, gecekonduların üzerinden enformel piyasada işleyen büyük rantlar belirlemeye başlamış ve olayın aktörleri olarak arazi mafyası/gecekondular mafyası gündeme gelmiştir (10).

1980'ler, ülke ve dünya genelinde 1979 krizinin etkilerinin sürdüğü, devletin küçülmesinin, devlet

kurumlarının özelleştirilmesinin ve hizmetlerin devrinin öncelendiği, buna koşut olarak emek piyasasını değersizleştiren neoliberal politikaların krizden kurtuluş yolu olarak görülmeye başlandığı bir dönem olarak nitelenebilir. Uygulanan tarım politikaları ile topraksızlaşan ve ürünleri pazarda değer kaybeden tarım nüfusu kentlere doğru göç hareketini artırırken buna doğuda boşaltılan köylerin nüfusu da eklenmiş ve kentler, kendilerine doğru hızla gelmekte olan bu nüfusu bir şekilde barındırmak durumunda kalmıştır. 1980 yılında, nüfusu 20.000'in üzerinde olan kentlerde yaşayan nüfusun toplam ülke nüfusuna oranı %43,9 iken bu oran beş yıl içinde yüzde dokuz civarında bir artışla %53'e ulaşmıştır (11). Kente gelen nüfusun istihdam sorununa karşı onları enformel iş kollarına mahkum eden sistem, barınma sorunlarını çözmekte de onlara gecekondulaşmaktan başka seçenek sunmamıştır. Kente daha önce gelmiş olan ya da bir şekilde kentte tutunmayı başaran kesimin ise ekonomideki istikrarsızlık ve yüksek enflasyon nedeniyle birikimlerini konut yerine yüksek faiz karşılığında bankalara vermesi konutların alıcı bulamamasına, yeni konut yapım sayısının azalmasına (12), bir diğer deyişle konut arzının düşmesine neden olmuştur. Böylece kentlerdeki konut açığı, artan göç ve azalan konut yatırımlarıyla iyice derinleşmiştir.

Böyle bir ortamda kurulan Toplu Konut İdaresi (TOKİ) eliyle konut üretimi ve diğer konut üreticilerine devlet tarafından kredi sağlanması gibi politikalarla, konut açığının kapatılması, alt ve orta gelir gruplarının kentsel ranttan pay almaları ve barınma maliyetlerinin azaltılması amaçlanmıştır. Bu yolla da reel ücretlerdeki gerileme ve gelir dağılımı adaletsizliği gibi olumsuz etkiler yumuşatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca inşaat sektöründeki canlanma ve büyüme yoluyla işsizliğin, geçici ve dönemsel olarak azaltılmasının hedeflendiği de bilinmektedir (8). Bu hedeflerle bir yandan yapı kooperatiflerinin kurulumu artırılırken diğer yandan devlet, alt orta sınıf konut talebini karşılamak ve inşaat yatırımlarına finansal destek sunmak amacı ile Toplu Konut İdaresi'ni kurmuş, 1984 tarihli 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ve yeni kredi düzenekleriyle büyük ölçekli üretimi desteklemiştir. İnşaat firmaları, emekliler ya da belli bir kuruma bağlı çalışanlar tarafından oluşturulan kooperatifler yoluyla gerçekleşen yapılaşmalar çoğu zaman kentin çeperinde birbirine





benzeyen apartmanlardan oluşan bir görüntünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kooperatifleşme ve kamunun toplu konut projeleri aracılığıyla kentlerin banliyölerinde yapılan toplu konutlar daha çok sanayi ve hizmetlerde çalışan ya da güvenceli işlerde çalışanların yaşadığı alanlardır. Bu dönemde Emlak Bankası da üretim kapasitesini eskisine göre artırmış, ancak piyasayı düzenleyecek alternatif mekanizmalar oluşturmak yerine, mülk konut arzı yapmakla yetinmiştir (13).

TOKİ'nin kurulması ve konut üretimi alanında faaliyet gösterecek kesimi finanse etmek amacıyla konut fonunun oluşturulmasının ardından, 1985 tarihli 3194 Sayılı "İmar Kanunu" ile daha önceden tümüyle merkezi yönetimin elinde olan imar planlama yetkileri belediyelere devredilmiş, başka bir anlatımla merkezi yönetimin imar planları üzerindeki onaylama yetkisi kaldırılarak, belediye sınırları içindeki yerlerin nazım ve uygulama imar planlarının belediyeler tarafından yapılması hükme bağlanmıştır (14). Bu yasayla kentsel rantların dağıtımı konusunda yerel yönetimlere yeni roller yüklenmiş; planlama, planı onaylama ve uygulama tekeline elinde bulunduran belediyeler, sermaye birikim sürecine eklenmiştir.

1984-1995 yılları arasında yaklaşık olarak bir milyon konuta, toplu konut fonu üzerinden kredi desteği sağlanmıştır. Kooperatiflerin konut üretimindeki payları 1980'lerde %9 iken 1990'da %25'e yükselmiştir. Büyük ölçekli firmalar ile konut kooperatiflerin orta ve orta-üst gelir gruplarına yönelik konut üretimi yapması, devleti TOKİ eliyle düşük gelir gruplarına yönelik konut projeleri geliştirip uygulamaya yöneltmiştir (8). Bu dönemde ülke genelinde yapımına başlanan yeni bina sayısı, 1982'de 54.361'den, 1988 yılında 139.995'e yükselmiştir. İnşaat sektörü yatırımlarının GSMH içindeki payı ise 1982 yılında %5.2'den, 1987 yılında %7.3'e yükselmiştir. Benzer şekilde, 1980'lerin sonuna doğru Türkiye'de konut yatırımlarının GSMH içindeki payının, gelişmiş ülkelerde konut yatırımlarının GSMH içindeki payına yaklaşmış olduğu bilinmektedir. Özetle, toplu konut idaresi ve fonunun kurulması, 1980'lerde inşaat sektöründeki büyümeyi yaratan önemli etmenlerden birisi olarak işlev görmüştür (8). Ancak bu büyüme, konut açığının kapanmasına yeterli gelmemiştir.

1980-88 döneminde, kırdan kente göçün merkezi ve konut piyasasının kalbi durumunda olan İstanbul'un kentsel mekân üretiminde de bir takım yenilikler ve dönüşümler ANAP Hükümetleri ile yaşanmıştır. İstanbul'un bir dünya kenti olması yolundaki politikaların temellerinin atıldığı bu dönemde, Bedrettin Dalan'ın belediye başkanlığında bir dizi uygulama gerçekleştirilmiştir. Öncelikle Dalan'ın "gözlerimin rengi gibi olacak" dediği Haliç'in temizlenmesi ve açık hava müzesine dönüştürülmesi için bölgede yaklaşık olarak 1000 civarı bina yıkılmıştır (15). Kentteki artan nüfusun ulaşım hareketliliğini çözmek için 22 Haziran 1986'da hafif metro sisteminin temelleri atılmış (16) ardından iki yaka arasındaki araç geçişlerini artırmak amacıyla yapımına 4 Ocak 1986 yılında başlanan ikinci köprü (Fatih Sultan Mehmet Köprüsü) ve TEM otoyolu inşa edilmiştir (17). 3 Temmuz 1988'de tamamlanan köprü inşaatı ile birlikte Anıtlar Yüksek Kurulu'na yapılan itirazlara karşın Tarlabası'nda bulvar açılması amacıyla tarihi binaların yıkımı gerçekleştirilmiştir (18). Böylece kentsel mekânın üretilmesinde inşaat sektörü yalnız konut yapımıyla değil, kentsel alt yapı hizmetleriyle de desteklenmiş, kentin yeni orta sınıfına yeni yerleşim yerleri açılırken yabancı sermaye yatırımlarını kente çekme yönündeki dönüşümün ilk adımları atılmıştır. Bu dönemde çıkarılan imar afları ile yalnız gecekondu bölgeleri yapılaşmaya açılmamış, Boğaziçi Kanunu'nda kısa süreli yapılan değişikliklerle Boğazın her iki yakasında da ormanlık araziler, Acar Kent gibi lüks ama kaçak sitelerin yeni inşaat alanına dönüşmüştür.

İthal ikameci dönemin ihracata dayalı büyümeye geçişle terk edildiği ANAP döneminde, iktidarın zenginleri de ya inşaata, ya ihracata ya da her ikisine birden yönelen kesimdir. Özellikle ihracata yönelenlerin desteklendiği/ödüllendirildiği bu dönemde hayali ihracat yapanların ve bu şekilde sermaye oluşturanların sayısı da hızla artmıştır². Yürütülen konut politikaları ile sağlıklı, ucuz ve formal konutlara ulaşamayan nüfus ise, kente gelmekte olan yeni göçmenlerle birlikte ikinci köprü'nün bağlantı yolları boyunca, ilerleyen yıllarda başlı başına bir kent alanına dönüşecek olan Sultanbeyli, Ümraniye, Nurtepe gibi yeni gecekondu mahalleleri oluşturmaya devam etmiştir.



AKP'nin Neo-Liberal Kent Algısının Konut Politikasına Yansımaları

1990'ların başından itibaren kaynak yaratma sorunu ile baş başa kalan siyasal iktidarlar, 1990'larda özelleştirme politikaları, 2000 sonrasında ise inşaat ve gayrimenkul yatırımları yolu ile kaynak sorununu çözmeye çalışmışlardır (8). Kaynak yaratma sorunuyla birlikte ülkenin küresel ekonomiye eklenmesinde kentlerin birer kilit nokta olarak görülmesi, kentsel mekânların yeniden üretimi ve dönüştürülüp pazarlanabilir meta haline getirilmesi yönünde bir dizi yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Kentsel mekânın üretimi/yeniden üretimi hem kent mekânının genişlemesi biçiminde, hem de mekâna müdahale ederek onu yeniden biçimlendirme olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle kent, gelişme sınırlarına dayandığında sistem, kaçınılmaz olarak içeriye dönmekte ve verili yapıya müdahale etmektedir (5:434).

İki binli yıllarla birlikte, Türkiye'nin belli başlı büyük kentlerinde de kentsel mekânın yeniden üretiminde verili yapıya müdahalelerin öncelendiği görülmektedir. Bu müdahalelerde uzun vadeli planlı gelişmeler işlevsizleşirken, toplumun farklı kesimlerine yönelik talep ve ihtiyaç kestirimleri doğrultusunda üretilen politikalar terk edilmeye başlanmıştır. Bunların yerine sermayenin yeniden üretimine yönelik rant-odaklı kentsel projeler ve bu projelerin gerektirdiği kentsel yayılma ve dönüşüm süreçleri devreye sokulmuştur. "Rekabet eden kentler", "kentlere yatırım çekme", "marka kentler", "kentsel pazarlama" ve "soylulaştırma" (gentrification) gibi neo-liberal kentleşme söylemleri ön plana çıkartılmış, bu söylemleri yaşama geçirmek amacıyla kapitalist devletin rolü ve düzenleyici mekanizmaları yeniden tanımlanarak yapılandırılmıştır (19:62).

Kamu arazilerinin turizm, toplu konut, alışveriş merkezleri ve kentsel dönüşüm projeleri için özel sektöre tahsis edilmesi ve satılması, TOKİ'nin yetkilerinin artırılması yönünde yeniden yapılandırılması ve toplu konut üretiminin teşvik edilmesi, kıyı alanlarında ve turizm merkezlerinde yatırımları kolaylaştıracak önlemlerle yapı çevre üretiminin desteklenmesi, büyük ölçekli kentsel projelerinin desteklenerek belediye ve kamu-özel sektör ortaklıklarının bu projeleri yaşama geçiren kurumsal ya-

pılar olarak düzenlenmesi bu dönemde görülen başlıca politikalarlardır. Bu politikalarla planlama yetkilerinin farklı devlet kurumları arasında dağıtılarak kentsel mekâna bütünlükten yoksun müdahalelerin önünün açıldığı Türkiye'de, kentsel mekan üretimi üzerinden devletin Harvey'in belirttiği ve çalışmanın başında açıklanan, sermayenin ikinci çevrimine aktarılması sürecine katıldığı görülmektedir (19:66-67). Devletin sermayenin akışkanlığını sağlama amacıyla süreci dönüştürmesi ve yönlendirmesiyle eski kent merkezleri, gecekondu mahalleleri, henüz inşa edilmemiş alanlar, kentteki kamu binaları ve arsaları ve hatta askeri alanlar gibi sayısız mekân sermayenin karını en üst düzeye getirecek türlü müdahalelere maruz kalmaya başlamıştır (5:434).

Neoliberal politikaları uygulamak üzere iktidara gelen AKP hükümeti döneminde sanayinin kent dışına çıkarılması, sanayinin terk ettiği alanların iş merkezleri, oteller, lüks konut alanları, üniversite yerleşkeleri, alışveriş merkezlerine dönüşmesi, İstanbul için tarihi yarımada'daki sanayi ve merkez aktivitelerini azaltılarak turizm alanına dönüştürülmesi, gecekondu alanlarının ıslah imar planları ile çok katlı yapılaşmaya açılması dönem boyunca gerçekleştirilen temel uygulamalar olmuştur (13:26).

Kentte bir taraftan büyük ulaşım projeleri gündeme gelip kent bütçesinin önemli bir kısmı bu projelere aktarılırken, 1999 depreminden sonra yıkılan konutların sağlamlığı ve yasaya uygunluğu tartışmaları arasında ilk defa kavram olarak gündeme gelen kentsel dönüşüm projeleri, AKP yönetimince kentteki sosyoekonomik problemlerin çözümünde temel politika aracı olarak görülmüştür. Bu dönemde siyasi otorite, kentsel dönüşüm projelerine dayanak oluşturması için çok sayıda yasal düzenlemeyi yürürlüğe koymuştur. Ancak bu düzenlemeler Batıdaki örneklerden farklı olarak, kentlerin eskiyen kesimlerini ekonomik, toplumsal ve çevresel açılardan iyileştirmek yerine, rant amaçlı kentsel projelerin yürürlükteki imar ve planlama kurallarına tabi olmadan gerçekleştirilmesini hedeflemiştir (8).

Kentsel mekânın ve özellikle eski ya da enformel konut alanlarının sermayenin istekleri ile şekillenip el değiştirmesini devlet adına sağlayacak bir kurum arayışı çok sürmemiş, kurulduğu ilk dönemlerdeki yetkilerini ve finansal gücünü kaybetmiş



olan TOKİ daha geniş yetkilerle ve finansal kaynaklarla desteklenerek kentsel dönüşüm projelerinin ana aktörü haline getirilmiştir. 2002-2008 yılları arasında TOKİ'nin faaliyet alanlarını genişleten ve kaynaklarını arttıran 14 adet yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler sonucunda TOKİ; konut ve arsa üretimi alanında tek yetkili kurum haline getirilmiştir. Kar amaçlı proje üretiminden tarihî dokuların korunmasına kadar yeni görevler edinmiş ve Arsa Ofisi'nin 2004 yılında kapatılarak tüm yetki ve taşınmaz mallarının devriyle arsa ve araziler için imar planlarını yapma ve onama yetkilerine sahip kılınmıştır (8). Böylece inşaat sektörü TOKİ ve diğer kamu aktörleri ile birlikte geniş sermaye kesimleri için sermaye birikim aracı olarak gözde sektör konumuna yükseltilmiştir (8).

Bu dönemde kırdan kente ve hatta kentten kente göç devam etmiş, 1990'da %58,4 ve 2000'de %64,9 olan kentli nüfusu, 2010 yılına geldiğinde dünya ortalaması olan %75 sınırını aşmıştır. Ülke genelinde yapımına başlanan yeni bina sayısı, 2002'de 43.430'dan, 2006'da 114.204'e ve 2007 yılında 106.659'a çıkmıştır. İnşaat sektörü yatırımlarının GSMH içindeki payı ise 2004 yılında %3.8'den, 2006'da %4.8'e yükselmiştir. 2004 ile 2007 yılları arasında, yıllık ortalama %12'lik büyüme oranı ile inşaat sektörü, ekonominin en çok ve hızlı büyüyen sektörü olmuştur. Ayrıca bu dönemde inşaat sektöründe istihdam oranları da artmış ve sektördeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı, 2004'te %4.9'dan, 2012'de %7.3'e çıkmıştır (20).

2013 itibarıyla TOKİ'nin ülke genelinde ürettiği konut sayısı 594.782'yi bulmuştur (21). Bunun yanı sıra TOKİ, pek çok belediye ve özel firma ile işbirliği içinde kentsel yenileme ve dönüşüm projeleri ile 'kaynak yaratma' adı altında rant amaçlı kentsel projelere girişmiştir. Özellikle 2005'ten sonra inşaat sektöründe büyük bir patlama olmuş, konut talebinin çok üstünde konut üretimi gerçekleşmiştir. Kent eski tarihi kent merkezlerinde konutların el değiştirerek restore edilmesi ve mahallelerin sınıfsal yapısının değişmesiyle yerinden edilmeler şeklinde gelişen soylulaşma süreci hızlanarak devam etmiştir (13:36-37).

Kentsel dönüşüm projeleri kent merkezinde kalmış eski tarihi mekânlar, gecekondular, kıyılardaki eski sanayi ve da liman alanları yani kentsel

rantın yüksek olduğu tüm alanlara yönelik büyük bir yıkım ve yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır. Kentsel dönüşüm adı altında gerçekleştirilen ilk yasal girişim 2004'de çıkartılan 5104 sayılı "Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu"dur. Yasanın amacı Kuzey Ankara girişi ve çevresini kapsayan alanlarda kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde fiziksel durumun ve çevre görüntüsünün geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve daha sağlıklı bir yerleşim düzeni sağlanması ile kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesi olarak tanımlanmıştır. Gerçekte bu alan kentin gecekondular alanıdır ve söz konusu yasanın uygulanma süreci o günden bu yana ciddi bir rant tartışmasına eşlik etmiştir (5:419).

Bir yıl sonra çıkarılan 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun" Başbakanlık tarafından TBMM'ye "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı" olarak gönderilmiş ancak alınan tepkiler sonucunda ismi ve bazı bölümleri değiştirilerek meclisten geçirilmiştir. Bu yasanın ayırıcı özelliklerinden birisi, kentlerin sit alanı içindeki bölgelerde de kentsel dönüşüm projelerini yapılabilir kılmış olmasıdır. Bununla birlikte söz konusu yasa bu biçimiyle daha büyük projelerin hayata geçirilmesine olanak vermediği için, 22 Haziran 2006'da "Dönüşüm Alanları Hakkında Yasa Tasarısı" hazırlanmıştır. Tasarıyla kent mekânı her türlü toplumsal içeriğinden arındırılarak ve yalnızca fiziksel eşikler, kent içindeki konum ve potansiyel rant düzeylerine bağlı olarak değerlendirilerek istenilen her tür dönüşüm için hazır hale getirilmiştir. Ancak bu kanun da yoğun muhalefet nedeniyle çıkarılmadığı için 24.07.2008 tarihinde 5793 sayılı "Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile dönüşüm yasa tasarısında bulunan bazı maddeler torba yasa içinde yasalaştırılmıştır. 27 kanun ve 2 Kanun Hükmünde Kararnamede değişiklik yapan bu yasayla kamuoyunda tartışılan ve bazı konularda da iptale ilişkin çıkarılmış yargı kararlarının devre dışı bırakılması amaçlanmıştır. Bu yasayla Özelleştirme İdaresi Başkanlığı da, TOKİ'ninkine benzer planlama, proje ve yapı izni konularında yeni yetkilerle donatılmış; kamu toprakları ve taşınmazlarının elden çıkarılmasını kolaylaştıran yeni düzenlemeler yapılmıştır (5:420).



Yine 2005 yılında yapılan bir düzenleme ile TOKİ'nin Kamu Mali Yönetimi Kanunu'nda belirtilen özel bütçeli kuruluşlar listesinden çıkartılması ve Kamu İhale Kanunu hükümlerinin dışında bırakılmasıdır. Bu düzenlemelerin özü, TOKİ'nin gelir ve giderleri şeffaf bir şekilde izlenemeyecek ancak kurum, ihale numarası olarak ihale düzenleyip sonucunu Kamu İhale Kurulu (KİK)'na bildirecek anlamına gelmektedir (22:14-15). İhalelerin KİK'e iletilmesine ve kurumun resmi internet sitesinde duyurulmasına, hangi firmanın hangi iş için ne yüklenimde bulunduğu açıklanmasına karşın ihaleye kaç firmanın katıldığı, alt ve üst tekliflerin neler olduğu, koşullar gibi bilgiler kimi ihalelerde eksiktir. Hepsinden önemlisi iş yükleniminde bulunan pek çok firmanın açık adının yer almaması ya da yanlış yazılması, ihaleyi alan firmaların kimliğinin saklanmaya mı çalışıldığı sorusunu akıllara getirmektedir (22:24-35).

TOKİ ile birlikte yerel yönetimin kentsel dönüşüm projelerinde ellerini güçlendirmeye devam eden hükümet, 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı "Belediye Yasası"nın 73. Maddesi, 2010 yılında yürürlüğe giren 5996 sayılı yasayla değiştirilmiş, nüfusu 50.000'in üzerine çıkan belediyelere kentsel dönüşüm proje alanlarını ilan etme ve uygulama yetkisi vermiştir. 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. maddesinde yapılan değişiklikle Büyükşehir Belediyelerine sınırları içerisinde istedikleri herhangi bir alanı "kentsel dönüşüm alanı" ilan etme yetkisi verilmiş, belediye meclisi kararıyla; konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulama olanağı getirmiştir (5:420). "Kentsel dönüşüm alanı" ilan edilen alanlar kentin bütününe ilgilendiren üst ölçekli mekânsal planlardan ve bu alanlar için önceden yapılmış imar planlarından muaf tutulmuştur (19:68). Bu uygulama, ANAP Hükümetleri döneminde imar planları yapma ve onaylama yetkisini alan yerel yönetimlerin kent arsasına ilişkin müdahale olanaklarını bir kat daha arttırmıştır.

Kentsel mekana müdahalenin bir gerekçesi de, yasalarda da belirtildiği üzere "deprem riskine karşı tedbirler almak"tır. Afet/deprem riski altında yaşayan bir ülkenin bu konuda özel mevzuat geliştirmesi, siyasî iradenin riskleri en aza indirecek önlem ve düzenlemelere girişmesi, riskleri bertaraf ederken diğer birçok kentsel sorunu çözecek yaklaşımları da geliştirmesi olumlu bir tutumdur. Ne var ki, 1999 Marmara depreminden sonra yapılan yapılarda yapı denetimi zorunluluğu bulunmasına karşın, kamu kurumlarının bu denetimden muaf olmalarıyla, ülkede yaşanan depremlerde yurt, okul, hastane gibi pek çok kamu binası yıkılmıştır. Özellikle 23 Ekim 2011'de Van'da yaşanan depremde il müdürlükleri binalarının çoğu depremde hasar gö-rerek, "oturulamaz" duruma gelmiştir. Kamu binalarının inşaatlarına onay veren Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın (eski Bayındırlık Bakanlığı) il müdürlüğü binasının da depremde ciddi hasar görmesi (23), hükümeti bu konuda daha kararlı çalışmalar yapmaya yöneltmiştir. Böylece Van depreminden yaklaşık 7 ay sonra, 16 Mayıs 2012 tarihinde, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Yasa kapsamında bulunmamasına karşın kamu binalarında da riskli yapıların tespitine başlanmış ve Aralık 2012'ye kadar 25 ilde 124 kamu binası yıkılmıştır (24).

Yasanın asıl amacı kent içindeki riskli alanların belirlenerek buralardaki yapıların yıkılması, zemine uygun yeni yapılaşmaların gerçekleştirilmesi ya da alanın tümden yapılaşmaya kapatılmasıdır. Son seçeneğe pek de yönelmeyecek gibi gözüken yasa da, riskli alanların belirlenmesine bu alanlar üzerindeki yapıların risk denetimi ile başlanmaktadır. Yapı denetimi gerçekleştirilen binalar arasında risk taşıyanların yıkılması hedeflenirken "uygulama bütünlüğü açısından" gerekli görüldüğünde risk taşımayan yapılar da yıkılabilmektedir. Yapıların yıkıldığı arsaların malikleri tarafından değerlendirilmesini esas alan yasa, riskli yapı tespiti ve yıkımı da dahil tüm giderlerin konutları yıktırılanlarca karşılanmasına hükmetmektedir. Böylece, riskli yapıda oturan bir malik, hem riskli yapı tespit giderleri, hem yıkım giderleri hem de yeniden yapım ya da yeni konut edinme giderleri şeklinde listelenebilecek bir giderler yükü altına sokulmaktadır. Kredi olanakları sağlansa da, ekonomik nedenlerle bu işlemleri gerçekleştiremeyecek



taşınmaz sahiplerine bakanlık 60 gün süre tanırken bu karara uymayanların mülkleri acele kamulaştırmaya uğratılmaktadır.

Afet Riski Alındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun hükümlerinin uygulanmasıyla yapı denetim şirketlerine, yapıların yıkım ve yeniden yapım aşamalarında inşaat sektörüne, bu tarihe kadar yaptıkları konut fazlasını eritecek ve bundan sonraki yıllarda da konut üretmelerine devam etmelerini sağlayacak yeni bir pazar sunulmaktadır. Buna ek olarak, özellikle rezerv alan belirlemede kent içinde yeterli alan bulunmaması durumunda devletin elindeki kamu arazilerinin, orman arazilerinin ve meraların da bu kapsama alınması, bu alanların da yapılaşmaya uğramasının önü açılmaktadır.

Kentsel mekân üretiminde kent sınırlarına dayanan sistem, kendine yeni inşaat alanları belirlerken yönünü ekolojik dengeyi sağlayan doğal sistem rezervlerine döndürmede de gecikmemiştir. Yalnız Afet Riski Alındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'la değil, hazırlıkları sürdürülen Yapı Denetimi Hakkında Kanun ile de kıyılarda 50 m olan yapılaşma yasağı, dar kıyılarda 20 metreye; yüksek kıyı alanlarında (deniz yönüne doğru 10 metre uzaklıkta, deniz seviyesinden 5 metre yüksekliğe ulaşan yerlerde) ise 10 metreye düşürülmeye çalışılmaktadır. 2B yasası olarak bilenen orman vasfını yitirmiş alanların imara açılması, belediye sınırları içindeki zeytinliklerin %10'luk bölümünün yapılaşmaya ayrılabilmesi ve son olarak da meraların binde beşlik kısmında 49 yıllığına yapılaşma hakkı getiren yasa değişikliği ile devletin de içinde bulunduğu inşaat sektörü, kent sınırlarının dışında kendine yeni pazarlar ve rant alanları yaratabilmektedir.

AKP hükümetinin yükselen kurumu TOKİ ve inşaat sektöründe yer alan sermaye gruplarının şirketleri eliyle gerçekleştirilen büyük ölçekli kentsel projelerle bireyselleşmiş, tüketim özgürlüğüne sahip olmak ve tüketim aracılığı ile özgürleşmek, toplumdaki kendini yalıtarak korunaklı siteler içerisinde "güvenli" bir yaşam sürmek yönünde bir yaşam biçimi toplumda egemen kılınmaya çalışılmaktadır. Neoliberal düşüncenin ürünü olan bu projeler; toplumun geniş kesimlerinin erişimine kapalı, sosyo-mekânsal ayrışmayı ve kutuplaşmayı körükleyen, dar gelirli kesimlerin yaşam maliyetlerini arttıran ve bu kesimlerin yaşadıkları yerlerden edil-

mesine neden olan bir yapıda kurgulanmaktadır. Mehmet Penpecioğlu'nun da vurguladığı üzere büyük ölçekli kentsel projeler temelinde kurgulanan neoliberal kentsel politikalarla planlama "yatırımını kolaylaştıran", "kentsel taşınmazların değerlerini arttıran", "ekonomik getiri açısından atıl kalmış alanlara yeniden yatırım çeken" "kentten markalaşmasını ve pazarlanmasını sağlayan" teknik bir araç olarak tanımlanmaya, konumlandırılmaya çalışılmaktadır. Kentsel mekân üretimini, sosyo-mekânsal bütünsellikten, sosyal adalet arayışından ve kamusal değer yaratma düşüncesinden uzaklaştıran bu girişimi, devletin yalnız kendinin değil, kapitalist güçlerinin hegemonyasını da yeniden inşa etme mücadelesinin bir parçası olarak görmek yanlış olmayacaktır (19:68-69).

İnşaat sektörü ve TOKİ eliyle gerçekleştirilen konut projeleri ülke gereksiniminin üzerine çıkmış, pek çok ilde konut açığı yerine konut fazlası oluşmuştur. Yalnız konutlarda değil, bu konutlarla birlikte projelendirilen pek çok alışveriş merkezi (AVM) için de benzer bir durum söz konusudur. Bu dönemde, özellikle İstanbul'da merkezi alanlar AVM, ticaret merkezi, rezidans olarak tasarlanmış, tarihi yapılar satışa çıkarılmış, kent merkezindeki, eski fabrika, stadyum, tersane gibi alanlar inşaat sektörünün yeni pazarlarına dönüştürülmüştür. Bu çalışmanın yazılmakta olduğu günlerdeyse binlerce ağacın kesilmesiyle yapımına başlanan ancak kesimin yanlış yerden yapıldığı fark edilen üçüncü köprü çalışmasına başlanmıştır. Karadeniz sahil yolu ile birleştirileceği düşünülen üçüncü köprü ve bağlantı yolları ile İstanbul'un nefes alma alanı olan kuzey ormanlarının büyük oranda tahrip olacağı bilinmektedir. Diğer iki köprü inşaatından edinilen deyimler ve Mübeccel B. Kiray'ın saçaklanma teorisinden (25) bilinen bir diğer gerçekse, köprü bağlantı yolları boyunca uzanan alanın da inşaat sektörüne konu olacağıdır.

AKP hükümetleri döneminde gerçekleştirilen uygulamalarla inşaat sektörüne konu olan bir diğer alan ise İstanbul'un Adalar ilçesine bağlı Yassıada ve Sivriada'nın imara açılmasıdır. Her ne kadar Adalar İlçesi'nin 9 adası, 1976'da Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ve 1979'da ise İstanbul 5 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından tarihi ve doğal sit alanları olarak



tescil etmiş olsa da, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın hazırladığı 1/5000 ve 1/1000 Nazım ve Uygulama İmar Planları ile Yassıada'da %65, Sivriada'da %45 yapılaşma alanı ile Kültürel - Turistik tesis yapımı için imara açılmıştır (26).

Kentsel mekâna müdahalenin devlet tarafından güçlendirilen bir aracı olan TOKİ'nin inşa ettiği yeni kentsel mekânlarda ise bireylere tektip konutlarda tektip yaşamlar sunulmaktadır. Kentlerin kimliğinden, tarihinden, mimarisinden, iklim ve topoğrafik özelliklerinden bağımsız belirlenmiş şablon projeler tüm kentlerde uygulanmakta, biri birinin aynısı kentler ve bu kentlere ait yaşam alanları kurgulanmaktadır. Konut üzerinden borçlandırma hem TOKİ, hem özel şirketler, hem de Afet Riski Alanındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun gibi düzenlemelerin getirdiği zorunluluklar üzerinden gerçekleştirilirken birey, borç yükü altında sistemin tüm emirlerine itaat eden bir varlık haline getirilmektedir. Sermayenin finansal bunalımlarını ve artı ürün stokunu eritmenin bir aracı olarak kullanılan inşaat sektörü, konut kredileriyle kârını en üst düzeye çıkartmanın yanında ekonomik krizlerden etkilenme riskini önce bireylere, onların üzerinden de bankalara devretmektedir. Bankalar ise burada hem konutu alana, hem de konutu yapana kredi veren kurum olarak iki yönlü bir kazancın içindedir. Hükümet, borçlandırıp yoksullaştırdığı kesimi gıda, kömür, bakım gibi yardımlarla kendine bağımlı kılıp dilediği gibi yönlendirebilmektedir. Sermayeyi memnun eden politikaları ile sermayenin desteğini arkasına alan hükümet kendi sermaye grubunu da yaratarak kentteki iktidarını mekân üzerinden ve çok yönlü bir şekilde yeniden güçlendirmektedir.

Sonuç

Ekonomik, sosyal, kültürel, inançsal ya da bilimsel gelişmelerden etkilenen yaşamlardaki değişmelerin kenti değiştirmesi kadar, kentin yapısında gerçekleşecek gerek mekânsal, gerekse yönetsel değişiklikler de o kentte süren yaşamları bir değişime götürmektedir. Bu nedenle başta belirtildiği üzere, kenti değiştirmek yaşamı değiştirmektir ve kent için asıl karar verenlerin uzmanlar değil, kentliler olması gerekir. Ne var ki, kapitalist sistemlerde süreç idea-

lize edildiği şekilde ilerlememekte ve Lefebvre'nin önermesindeki toplum, bu değişimde karar vericiler arasında beklenen düzeyde yer alamamakta, karar, üretimi yönlendirenlerin çıkarlarına göre belirlenmektedir. Merkezi ya da yerel iktidarları ellerinde bulunduranların her türlü ekonomik açık ya da krizde satılabilecek, dönüştürülebilecek, takas edilebilecek bu kadar geniş mekânları oldukça, "krizlerden korkmasına gerek yoktur" (5:420). Çünkü kentsel mekân sadece ulusal sınırlar içinde değil, küresel ölçekte de bu sürecin en etkili kriz çözücü aracı olarak kullanılmaya hazır beklemektedir.

Türkiye'de siyasi aktörlerin inşaat sektörünü yalnızca ekonominin ve büyümenin sürükleyici bir sektörü olarak değil, ekonomik yeniden yapılandırmanın yarattığı kimi sorunları çözenin aracı olarak da değerlendirme eğiliminde olduğu iki ekonomik büyüme dönemindeki uygulamalarla görülmektedir. Gerek ANAP, gerekse AKP döneminde, devlet eliyle kent mekânına müdahale sürecinin ve kentsel mekânın yeniden üretiminin aktörleri kimi zaman yerel iktidarlar, kimi zaman merkezi hükümetler olmuştur. İktidarın, varlığını ve gücünü mekân üzerinden yeniden inşa ederken başvurduğu kentsel dönüşüm uygulamalarında da bir yandan sermaye inşaat sektörü üzerinden sürekliliğini sağlarken yoksullar, yoksunlar ve siyasi iktidarın marjinalleştirdiği kesimler, sürecin kaybedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kaybedenlerin karşısında kazana sermaye grupları ise her iktidar döneminde, o iktidarın desteği ile büyüyen yeni sermaye grupları olmaktadır. Sistem, mekâna yaptığı müdahalelerle büyük zenginleşme ve yoksullaşmalara yol açmakta ve sermaye akışını hızlandırmaya olanak sağlamaktadır. Bundan dolayıdır ki Şükrü Aslan'ın da belirttiği gibi, mekânın alınabilir ve satılabilir olduğu kapitalist sistemde toprağa yönelik her türlü "yasal" girişimin masumiyeti tartışmalıdır (5:421).

Sermayenin süreklilik ilişkisinin kurulmasında inşaat sektörünün sınırsız ve kontrolsüz bir biçimde büyümesi, talebin üzerinde inşaat ve emlak faaliyeti gerçekleştirmesi, ileride çok daha yüksek düzeyde ekonomik, toplumsal ve çevresel maliyetleri beraberinde getirmesini beklemek yanlış olmayacaktır. Gerek merkezi gerekse de yerel iktidar açısından



baktığımızda kamu mülkiyetinde olan kentsel mekânın, yeniden üretimi süreci bu çalışma kapsamında incelenen hem ANAP hem de AKP hükümetleri dönemlerinde temel politik tercih olarak devam etmiştir. Her ne kadar bu tercih, toplumsal ayrışmalara ve sert toplumsal/siyasal gerilimlere yol açsa bile...

Dipnotlar

1. Milliyet Gazetesi, 16.11.1984. Dalan'ın bu dönemde "Haliç'i kurtarmak" için inşa ettirdiği kolektörlerle Haliç'ten alınan dip çamurunu da içeren kirli suları Marmara Denizi açıklarına verilmiş, Haliç'e taze su girişi sağlanırken artılmadan bırakılan su ile Haliç kirliliği Marmara Denizi bütününe yayılmıştır.
2. Bu dönemde ihracat yaparak zenginleşip yatırımlarını karlılık artışı ile inşaata yönlendiren sermaye gruplarına örnek olarak Süzer ve Çalık Holdingleri gösterilebilir.

Kaynaklar

1. Lefebvre H. "The Production of Space" Oxford ve Cambridge: Blackwell, 1991.
2. Bumin K. "Demokrasi Arayışında Kent" İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
3. Uğurlu Ö. ve diğerleri (Der.) "Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları" İstanbul: Örgün, 2010.
4. Harvey D. "Asi Şehir" (Çev. A.D. Temiz), İstanbul: Metis, 2013.
5. Aslan Ş. "Kriz Çözücü Bir Araç Olarak Kentsel Mekâna Müdahale Süreci, Biçimleri ve Toplumsal Sonuçları: İstanbul Örneği" Political Economy, Crisis & Development / Politik İktisat Kriz ve Kalkınma, Editors: Şiriner, Morady, Mika vd. IJOPEC Publication, First Edition April 2011, London, 409-422.
6. Uğurlu Ö. "Dönüşen Kentlerde Çingene Olmak: İzmit Örneği" Mülkiye Dergisi 2013;37 (1):71-104.
7. Harvey D. "The Urbanization of Capital" The John Hopkins University Press, Baltimore: 1985.

8. Balaban O. "İnşaat sektörü neyin lokomotifini?" Birikim 2011;270:19-26.
9. Erman T. "Kent ve Gecekondu", Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları, Ö. Uğurlu ve diğerleri (Der.), İstanbul: Örgün, 2010.
10. Erman T. "Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları" European Journal of Turkish Studies 2004;1 <http://ejts.revues.org/85>
11. TÜİK. "Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi: 21. Yüzyıl Ortalarına Kadar Projeksiyonlar" Erişim: <http://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0013683.pdf> (21.07.2013)
12. Keleş R. "Kentleşme Politikası" 11. Baskı, Ankara: İmge, 2010.
13. Öktem B. "İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekânsal İzdüşümleri" İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 2011;44:23-40.
14. Aydın H. "1980 Sonrası Türk Belediye Sisteminde Yeni Liberal ve Desentralist Eğilimler" Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2003;5 (1):73-86.
15. Milliyet Gazetesi, 27.12.1984
16. Milliyet Gazetesi, 27.06.1986
17. Milliyet Gazetesi, 04.07.1988
18. Milliyet Gazetesi, 26.01.1987
19. Penpecioglu M. "Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye'deki Son 10 Yılı: Yapılı Çevre Üretimi, Devlet Ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler" Birikim 2011;270:62-73.
20. TÜİK. <http://www.kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0013683.pdf> (21.07.2013)
21. TOKİ web sayfası. <http://www.toki.gov.tr> (18.07.2013)
22. Gürek H. "AKP'nin Müteahhitleri" 2. Baskı, İstanbul: Güncel, 2008.
23. Milliyet Gazetesi "Kamu Binaları Hasarlı", 18.11.2011.
24. Radikal Gazetesi "Riskli Bulunan 124 Kamu Binası Yıkıldı", 9.12.2012.
25. Kıray, M. B., Kentleşme Yazıları, İstanbul: Bağlam, 2003.
26. Bianet. <http://www.bianet.org> (23.07.2013).●